

حاج آقا محمدت در فقه امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ

تحقیق و جمع آوری

علی قادری

انتشارات زنگنه

سرشناسه	: قادری علی، ۱۳۵۷
عنوان و نام پدیدآور	: جایگاه مصلحت در فقه امام شافعی (چون)
مشخصات نشر	: سنندج: زانست، ۱۳۹۶
مشخصات ظاهری	: ۷۰ ص
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۲۲-۲۹-۷
نوع فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: مصلحت (اصول فقه)
موضوع	: فتواهای شافعی
موضوع	: فقه شافعی- رساله عملیه
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۶ ج۲ ق/ BP۱۷۷۱۸
رده بندی دیویی	: ۲۹۷/۳۳۳
شماره کتابشناسی	: ۴۶۴۷۱۰۱

جایگاه مصلحت در فقه امام شافعی

تحقیق و جمع آوری: علی قادری

ناشر: انتشارات زانست

صفحه آرا: شیوا حمیدی

نوبت چاپ: اول- ۱۳۹۶

قیمت: ۴۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۲۲-۲۹-۷

تیراژ: ۱۰۰۰

مرکز پخش: سنندج، پاساژ عزتی، انتشارات زانست

تلفن تماس: ۰۸۷-۳۳۱۵۴۰۷۰ - ۰۹۱۸۸۷۱۹۴۱۸

فهرست مطالب

- ۵.....چکیده
- ۷.....مقدمه
- ۹.....مصالح بندگان در شریعت اسلام
- ۹.....دلایل رعایت مصالح بندگان در شریعت اسلام
- ۱۳.....مفهوم مصلحت
- ۱۶.....مفهوم مرسله
- ۱۷.....مفهوم مصلحت مرسله
- دیدگاه علماء درباره‌ی مصالح مرسله در زمان صحابه تا دوران ائمه‌ی
- ۲۱.....مذاهب اسلامی
- ۲۵.....نظریه‌ی مصلحت در فقه امام شافعی
- مطالب امام غزالی درباره‌ی مصلحت در کتاب «فتح المنخول»
- ۳۳.....شفاء الغلیل و المستصفی
- ۴۲.....تقسیمات مصالح
- دیدگاه علماء درباره‌ی حکم مصالح مرسله و بنای احکام بر آنها در
- ۵۰.....غیر از عبادات و عادات
- ۵۰.....دلایل انکارکنندگان مصالح مرسله

- ۵۴ دلایل طرفداران مصالح مرسله
- ۵۶ رأی راجح درباره‌ی مصالح مرسله
- ۵۶ حجیت مصالح مرسله
- ۵۷ گفتار بعضی از علماء درباره‌ی حجیت مصالح مرسله
- ۵۹ شواهدی از مصالح مرسله
- ۶۲ شروط و قواعد عمل به مصلحت مرسله
- ۶۳ ویژگی‌های مصلحت شرعی
- ۶۴ ارتباط مصالح مرسله با مقاصد شریعت
- ۶۵ اسباب اختلاف در مصالح مرسله
- ۶۷ نتیجه‌گیری
- ۶۹ فهرست منابع

چکیده

هدف از مرشدی این کتابچه آن است که برای ما معلوم شود، آیا مصلحت مرسله در فقه امام شافعی رحمته حجیت دارد و یا خیر؟ برای جواب این سؤال ابتدا مفهوم مصلحت مرسله و سپس نظریه مصلحت مرسله را در فقه امام شافعی رحمته دیدگاه امام غزالی رحمته نسبت به این موضوع در کتاب‌های المنخول، شفاء الغلیل و المستصفی، تقسیمات عدیده‌ی مصالح از قبیل مصالح معتبر، ملفی و غیره، مصالحی که در رتبه‌ی ضروریات، حاجیات و یا تحسینیات قرار می‌گیرند، مصالح کلی و جزئی، دیدگاه صحابه، تابعین و ائمه‌ی مذاهب درباره‌ی حجیت مصلحت مرسله را بیان کرده‌ایم. و بعد از آن دلایل انکار کنندگان را بر آن حجیت مصالح، گفتار بعضی از علماء نسبت به این موضوع، شروط عمل به مصلحت مرسله، شواهدی از مصالح مرسله و... را آورده‌ایم. همچنین بیان شده که امام شافعی رحمته کدام نوع از مصلحت را مردود دانسته و آن را در ردیف استحسان و تشریح حکم بدون دلیل قرار داده است. و نیز

تمام اختلافها و رد و ایرادها نسبت به این موضوع لفظی بوده و در اصل حجیت مصالح، هیچ اختلافی نیست؛ زیرا اختلاف در این است که آیا مصالح مرسله دلیل مستقل‌اند یا داخل در قیاس؟ و در نهایت حجیت مصالح مرسله با رعایت شروط آن در مذهب امام شافعی رحمته ثابت شده است. همچنان که مصالح مرسله هرگاه سازگار با مقاصد شریعت بوده و با اصول شرعی در تضاد نباشد، در سایر مذاهب اسلامی نیز حجیت دارد.

www.ketab.ir

مقدمه

حکمت و سیاست و ستایش خداوندی را که به ما کرامت بخشید و به ما راه را نشان داد، رهنمونمان کرد و پرهیزگاری را عامل برتری و سعادت انسان‌ها قرار داد. و درود و سلام بر پیامبرمان، حضرت محمد ﷺ و آل و اصحاب او تا روز قیامت.

اما بعد، مبحثی را که در پیش رو داریم، یک مبحث اصولی است که در آن یکسری احکام و مصادر تشریح مورد بررسی قرار گرفته است. قبل از آنکه بپردازیم به ذکر است که ادله‌ی احکام عبارتند از: قرآن، سنت، اجزاء قیاس، استحسان، مصالح مرسله، سد ذرایع، عرف، قول صحابی، تسرع من قبلنا و استصحاب.

تعدادی از این مصادر مانند قرآن و سنت مصادر اصلی بوده و همه بر مقبولیت آن اتفاق نظر دارند و تسرع من قبلنا و استصحاب دیگر همچون استحسان و مصالح مرسله و... ادله‌ی تبعی محسوب می‌شوند. اختلاف می‌باشد. بعضی آن‌ها را پذیرفته و برخی دیگر آن‌ها را مردود دانسته‌اند. در این پژوهش جایگاه مصلحت مرسله در فقه امام شافعی رحمته مورد بررسی و تحقیق قرار گرفته است، تا برای ما روشن شود که دیدگاه واقعی امام شافعی رحمته در این راستا چیست؟ زیرا مصالح مرسله جزو ادله‌های تبعی و مورد اختلاف می‌باشد و مشهور آن است که تنها امام مالک رحمته طرفدار واقعی

مصلحت مرسله بوده و آن را یکی از دلیل‌های مستقل در استنباط احکام می‌داند و سایر مذاهب و در رأس آن‌ها امام شافعی مصلحت مرسله را به هیچ عنوان قبول ندارد.

در این نوشتار مصلحت مرسله در فقه امام شافعی رحمته و با توجه به دیدگاه علمای شافعیه مانند غزالی و دیگران مورد بررسی قرار گرفته است، و می‌خواهیم روشن شود که مصلحت در فقه شافعیه به چه معناست؟ آیا امام شافعی حجیت مصلحت مرسله را قبول دارد؟ دیدگاه امام غزالی رحمته درباره‌ی مصلحت چیست؟ جایگاه مصلحت مرسله در صحابه، تابعین و ائمه‌ی مذاهب دیگر در چه حدی است؟

و نیز تقسیمات مختلف مصالح مرسله، علت اختلاف در حجیت مصالح مرسله، ویژگی‌ها و شروط مصلحت و ارتباط مصالح مرسله را با مقاصد شریعت بیان کردیم. و در نهایت رأی راجح نسبت به حجیت مصالح مرسله کدام است؟

برای رسیدن به جواب این سؤالات حوثه چین خرمن علم علمای امت اسلام شده و آراء و نظرات آراسته بسته بندی و در این کتابچه تقدیم کرده‌ایم.

از خداوند متعال خواستارم که بنده را در این موضوع هدایت راست و رأی صواب هدایت کند؛ و چون ساخته و پرداخته انسان خالی از نقص و خطا نیست، ما را مورد عفو و بخشش قرار دهد. آمین

در پایان از محضر اساتید و علماء بزرگوار پوزش می‌طلبیم و چنانچه در این نوشتار خطا و اشتباهی مشاهده شد، ضمن اصلاح، آن را گوشزد نمایند.

مصالح بندگان در شریعت اسلام

علمای اصول و فقهاء با هم اتفاق نظر دارند که تمام احکام اسلامی برای انسان‌ها متضمن مصالح دنیا و آخرت است. و مقاصد شریعت چیزی جز فراهم نمودن سعادت واقعی برای آن‌ها نمی‌باشد. (رمضان البوطی، ضوابط المصلحة، ص ۷۳)

دلایل رعایت مصالح انسان‌ها در شریعت اسلام

۱- آیات قرآن:

(الف) ﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ آدَمَ الْأَنْبِيَاءَ بِالْمَوَازِينِ ﴿۱۰۷﴾﴾ (انبیاء/۱۰۷)

«ای پیغمبر من، ما نود و یک جز به عنوان رحمت جهانیان نفرستاده ایم.»

تنها زمانی فرستادن رسول برای انسان‌ها رحمت است که شریعت و آیینی که به تبلیغ آن مأمور شده است، مصالح آن‌ها را در بر داشته و متضمن سعادتشان در دنیا و آخرت باشد.

(ب) ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ

ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبُغْيِ

يُوعِظُكُم لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿۹۰﴾﴾ (نحل/۹۰)

«خداوند به دادگری، نیکوکاری و بخشش به نزدیکان دستور می‌دهد، و از ارتکاب گناهان بزرگ (چون شرک و زنا)، و انجام کارهای ناشایست (ناسازگار با

۱. برای ترجمه‌ی آیات از تفسیر نور دکتر مصطفی خرم دل استفاده شده است.

فطرت و عقل سلیم) و دست‌درازی و ستمگری نهی می‌کند. خداوند شما را اندرز می‌دهد تا این‌که پند گیرید (و با رعایت اصول سه‌گانه‌ی عدل و احسان و ابتاء ذی‌القربی، و مبارزه با انحرافات سه‌گانه‌ی فحشاء و منکر و بغی، دنیائی آباد و آرام و خالی از هرگونه بدبختی و تباهی بسازید).

مقصود از عدل، مراعات تعادل و وسطیت در هر چیزی است بدون انحراف و تفریط. در مقابل عدل؛ فحشاء، منکر و بغی قرار دارد که اینها اساس مفسد اخلاقی و اجتماعی است. از عبدالله بن مسعود روایت است که گفت: این آیه درباره‌ی خیر و شر، جامع‌ترین آیه‌ی قرآن می‌باشد، و اگر در قرآن فقط این آیه می‌بود، برای روشنایی سعادت انسان‌ها کفایت می‌کرد.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا

دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ﴾ (انفال ۲۱)

«ای مؤمنان! فرمان خدا را بپذیرید، دستور پیغمبر او را قبول کنید هنگامی که شما را به حیات دعوت کند که به شما زندگی (مادی و معنوی و اخروی) بخشد».

در این آیه آنچه را که خدا و پیامبرش مردم را بدان دعوت می‌کنند، به عنوان سبب حیات بیان شده است. و منظور از حیات، حیات کامل است نه زندگی عادی انسان‌ها. حیات و زندگی کامل وقتی محقق می‌شود که انسان‌ها در دنیا و آخرت سعادت‌مند باشند. پیروی از شریعت اسلام و هدایت الهی نوید بخش سعادت ابدی است. چنانچه خداوند می‌فرماید:

﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْتَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ
فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا
كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ (نحل/۹۷)

«هر کس چه زن و چه مرد کار شایسته انجام دهد و مؤمن باشد، بدو (در این دنیا) زندگی پاکیزه و خوشایندی می‌بخشیم و (در آن دنیا) پاداش (کارهای خوب و متوسط و عالی) آنان را بر طبق بهترین کارهایشان خواهیم داد».

﴿يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ
الْعُسْرَ﴾ (بقره/۱۸۵)

«خداوند آسایش را می‌خواهد و خواهان زحمت شما نیست».

برداشتن سختی و فشار از زندگی، مقتضی رعایت مصالح و سعادت انسان‌ها می‌باشد.

۲- احادیث نبوی:

الف) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْإِيمَانُ بِضْعٌ وَسَبْعُونَ شُعْبَةً، أَحْسَنُهَا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَوْضَعُهَا إِمَاطَةُ الْأَذَى عَنِ الظَّرِيحِ»

(صحیح: ابوداود/۴۶۷۶، نسایی/۵۰۲۰، ابن ماجه/۵۷)

«ایمان هفتاد و چند شعبة و شاخه می‌باشد، بهترین آن، گفتن لا اله الا الله و کمترین آن برداشتن چیزهای مزاحم از مسیرهای عمومی است».